
ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.2:351.82

С. В. Гонта, аспірант

**ВПЛИВ МЕНТАЛЬНИХ ДЕТЕРМІНАНТ НА ПРОЦЕС ТРАНСФОРМАЦІЇ
СТРУКТУРИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Анотація. Для ефективного економічного розвитку кожної країни важливо враховувати не лише економічні та політичні чинники, але і ментальні особливості. Необхідність їх ідентифікації, обґрунтування та дослідження впливу на економічну систему зумовлює актуальність теми дослідження. Стратегія трансформації структури національного господарства України має формуватися з урахуванням особливостей ментальних детермінант її розвитку. В статті обґрунтовується важливість врахування ментальних особливостей суспільства, та їх вплив на трансформаційні перетворення. Зокрема, економічної ментальності: рис, які стосуються економічних процесів, однак які, за своєю природою є частиною загальних ментальних характеристик нації.

Ключові слова: національна економіка; структура національної економіки; ментальність; ментальні детермінанти; економічна ментальність; етнометрія.

С. В. Гонта, аспірант

**ВЛИЯНИЕ МЕНТАЛЬНЫХ ДЕТЕРМИНАНТ НА ПРОЦЕСС ТРАНСФОРМАЦИИ
СТРУКТУРЫ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ**

Аннотация. Для эффективного экономического развития каждой страны важно учитывать не только экономические и политические факторы, но и ментальные особенности. Необходимость их идентификации, обоснования и исследования влияния на экономическую систему обуславливает актуальность темы исследования. Стратегия трансформации структуры национального хозяйства Украины должна формироваться с учетом особенностей ментальных детерминант ее развития. В статье обосновывается важность учета ментальных особенностей общества, и их влияние на трансформационные преобразования. В частности, экономической ментальности: черт, влияющих на экономические процессы, по своей природе является частью общих ментальных характеристик нации.

Ключевые слова: национальная экономика; структура национальной экономики; ментальность; ментальные детерминанты; экономическая ментальность; этнометрия.

S. V. Honta, Postgraduate Student

**INFLUENCE OF MENTAL DETERMINANTS
ON TRANSFORMATION OF THE NATIONAL ECONOMIC STRUCTURE**

Abstract. It is important to take into account not only economic and political factors, but also mental characteristics for the effective economic development of each country. The necessity of their identification, substantiation and study of influence on the economic system determines the relevance of the research topic. The strategy of transforming the structure of the national economy of Ukraine should be shaped taking into account the peculiarities of the mental determinants of its development. The article substantiates the importance of accounting for the mental features of society and their influence on transformational transformations. In particular, economic mentality: the features that affect economic processes, by nature, are part of the general mental characteristics of the nation.

Keywords: national economy; structure of the national economy; mentality; mental determinants; economic mentality; ethnometry.

Актуальність теми дослідження. Проблеми функціонування і розвитку національної економіки України протягом всього періоду незалежності і, особливо сучасні, є вкрай складними. На-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

пруженість соціально-економічної ситуації в країні підсилюють новітні чинники суб'єктивного плану: анексія Криму та збройний конфлікт на Сході України, загострення демографічної ситуації, викликані активізацією міграції працездатного населення. Проте, апелювання виключно до економічних та політичних чинників розбудови системи національного господарства та спроби впровадження запозичених моделей реформ є тупиковим варіантом вирішення проблем реформування економіки України, якщо не сформувати прийняття такого важливого чиннику розвитку як врахування специфіки економічної ментальності населення країни.

Постановка проблеми. Останнім часом в економічній науці загострюються питання розширення переліку ключових факторів, що здійснюють вплив на розвиток економіки країни. Дійсно, розвиток національної економіки перебуває під тиском низки чинників різної природи, які врахувати та протидіяти яким неможливо у сучасних умовах. Проте, реформувати економіку країни без створення відповідних механізмів зниження впливу найбільш деструктивних чинників її розвитку є завданням, яке потребує вироблення чіткої наукової позиції. До набору таких чинників слід віднести ментальні детермінанти соціально-економічного розвитку нації, які є об'єктивними і такими, що у сукупності складають її унікальність.

Ментальні детермінанти суспільства пронизують всі сфери його функціонування. Економічна система кожної країни частково розвивається під тиском саме таких чинників, оскільки вони впливають на поведінку її громадян, на процеси прийняття рішень керівниками підприємств та державними службовцями. Ментальний простір нації формується тривалий історичний період і піддається змінам лише у довгостроковій перспективі. Така позиція дозволяє зробити висновок, що і структура національної економіки при її трансформації повинна формуватися з врахуванням ментальних чинників та базуватися на їх особливостях, що притаманні конкретній державі. Саме така конвергенція між ментальним та економічним простором суспільства може забезпечити досягнення підвищених показників його соціально-економічного розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ментальні особливості функціонування суспільств та їх вплив на розвиток економічних процесів розглядаються у наукових працях Артеменка А. В., Бойко О. П., Бондаренко О. В., Вуколової Т. С., Лусте О. О., Нилової Н. М., Прутської О. О., Прушківської Е. В. та інших вчених. Проте, лише у незначній кількості наукових праць розглядаються питання пізнання особливостей впливу ментальних детермінантів на розвиток національної економіки з позицій трансформації її структури.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Отже, не зважаючи на суттєвий масив наукових праць у сфері пізнання особливостей впливу ментальних детермінантів на структуру національної економіки, нині не існує ані однозначного їх переліку, ні загальних науково-методичних засад врахування їх впливу на розвиток останньої. Тому окремого дослідження потребують питання ідентифікації та обґрунтування ментальних детермінантів розвитку національної економіки, та вивчення їх впливу на економічні процеси.

Виклад основного матеріалу. Розвиток національної економіки на засадах поступової трансформації її структури є важливим та складним завданням на шляху формування дієвих передумов для економічного процвітання нації. Однак, окреслені об'єкти дослідження є складними та багатограними, що реалізувати реформування національного господарства через революційні заходи, майже неможливо. Адаптація світового досвіду впровадження реформ не дає ефективних результатів. Це лише підкреслює важливість врахування національного економічного менталітету у розвитку економічних процесів.

Ментальність нації можна описати через застосування методу спостереження та поступовому описі базових рис культурного розвитку суспільства. Проте, якщо говорити про економічну ментальність, то у даному випадку необхідно увагу концентрувати виключно на тих ментальних рисах, які стосуються економічних процесів, однак які, за своєю природою є частиною загальних ментальних детермінантів нації.

Сама структура національної економіки, як і ментальне тло у межах якого вона формувалася, в Україні протягом останнього століття суттєво змінилися, і такі трансформації мали як позитивний, так і негативний вплив на розвиток українського суспільства. Радянський період склав найбільш суперечливий та сильний за своїм рівнем вплив як на зміну структури національної еко-

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

номіки, так і на трансформацію економічної ментальності українського народу, зростання поколінь громадян на засадах нової ідеології, яка пропагувала свої цінності та норми. Наслідки такої ситуації відчуваємо і зараз.

Питання дослідження основних ментальних рис українського суспільства активно вивчалися вченими, проте результати таких досліджень є досить суперечливими та не ідентичними. Зокрема, Артеменко А.В. зауважує, що для українців принциповим є шанобливе ставлення до праці як джерела матеріального благополуччя і цінності людського життя; трудове обґрунтування недоторканості і права власності; скоріше меркантильне сприйняття багатства; відсторонено-критичне ставлення до багатих; реалістично-подвійне ставлення до грошей, породжуючи і добро і зло [1, с. 227]. У свою чергу, Бондаренко О.В. зазначає при дослідженні соціально-культурного процесу в Україні, що на жаль, посеред населення сучасної України існують психологічні перешкоди набуття властивих сучасній європейській економічній ментальності якостей й рис. [2, с. 318]. Новікова Н.Є при вивченні менталітету як детермінанти формування політичної культури в Україні резюмує, що українській ментальності властиві такі системотворчі ознаки: інтроверсивність вищих психічних функцій у сприйнятті навколишньої дійсності, кордоцентричність, перевага емоційно-чуттєвого над волею та інтелектом, перевага морального буття над інтелектуальним у відношенні до екзистенціального значення; анархічний індивідуалізм; меншовартість [4, с. 31]. Висловлену позицію науковця частково підтримує також і Прутська О. О., яка зазначає, що систематичне насилля тоталітарного суспільства і авторитарне виховання призвели до пасивності, внутрішньої несвободи, безвідповідальності, відсутності законослухняності, схильності жити не за законами, а за неформальними правилами. Тоталітарне минуле сприяло закріпленню тенденцій до патерналізму, зрівнялівки, переважання вертикальних зв'язків, великої відстані від влади, відсутності функції зворотного зв'язку в управлінні [9, с. 12].

Окреслені ментальні детермінанти розвитку українського суспільства впливають на функціонування економічної системи та у підсумку на її трансформацію. Визначимо, які з окреслених рис мають здатність найбільше впливати на економіку України, тобто ідентифікуємо основні ментальні детермінанти розвитку господарства України.

1. *Індивідуалізм* – всі науковці в переважній більшості схиляються до позиції того, що українці є індивідуалістами, які у переважній більшості випадків взаємодіють між собою у межах своєї родини, досить нечасто вступаючи в різні, навіть не політичні, групи, колективи тощо, відповідно досить корелює з рисою індивідуалізму, ознака родинності, яка також притаманна українському суспільству. Ця характеристика більшості громадян нашого суспільства також підтверджується незначним рівнем взаємодії між українцями, низькою кількістю ефективно діючих об'єднань у різних сферах суспільства, неорганізованістю людей, небажанням їх вступати в різні соціальні об'єднання навіть ради реалізації корисних заходів для розвитку власних громад. Така ситуація призвела до значно слабшого в порівнянні із зарубіжними державами робочого руху в країні та ролі системи профспілок.

2. *Патерналізм* – риса українського суспільства, яка у переважній більшості була сформована у радянський період і активно на сьогодні культивується в суспільстві. Патерналізм за своєю природою - це відчуття людини у обов'язку держави захищати її та забезпечувати відповідний рівень соціального та економічного розвитку. У радянський період, коли основні соціальні послуги надавалися безкоштовно, а фінансувалися виключно за рахунок держави, дотримуватися такої моделі було легше, хоча якість окреслених послуг не завжди відповідала достатньому рівню. Проте у межах демократичного суспільства з побудовою ринкової економіки окреслена система почала давати збій, основною причиною якого стало критичне недофінансування соціальної сфери, яка не може бути прибутковою за своєю природою.

3. *Матеріалізм* – незважаючи на досить низький рівень соціально-економічного розвитку України, відсутності можливостей для громадян турбуватися про власне майбутнє через використання механізмів страхування життя, формування власної пенсії, українці за своєю природою є матеріалістами і використовують власні кошти для придбання товарів тривалого використання. Такий підхід дає підстави стверджувати, що українець більш турбується про нинішню ситуацію і майже не думає про власне довгострокове майбутнє.

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

4. *Заощадливість* – хоча українець за своєю природою є матеріальним, купує сучасну техніку, проте, частину своїх статків він також відкладає. Заощадливість є також однією з ключових рис українського суспільства. Проте, така позиція не впливає позитивним чином на пенсійне та методичне забезпечення громадян. Однак, саме заощадження громадян в Україні є основним джерелом формування пасивної бази комерційних банків, що дозволяє їм у подальшому розвивати інвестиційні та кредитні операції.

5. *Антиолігархізм* – це нова риса українського суспільства, яка трансформувалася з радянського підходу засудження буржуазії. Олігархи поступово в Україні почали з'являтися в 90-і роки ХХ ст. після проголошення незалежності країни. Скуповуючи за невеликі суми досить привабливі підприємства, вони змогли акумулювати значні ресурси для подальшого використання їх для власного розвитку. Така позиція і призвела до виникнення в українському суспільстві негативного ставлення до олігархів, хоча значна кількість працівників і працюють на їх підприємствах.

6. *Недовіра до держави* – українці тотально не довіряють державі в особі державних органів влади. Така ситуація може бути пов'язаною з радянським періодом функціонування економіки країни, який призвів до виникнення таких схильностей громадян як розкрадання державного майна, нехтування безкарно встановленими правилами в економічній сфері, можливість вирішити труднощі неформальним шляхом тощо. У суспільстві склалася міцна позиція, що держава є неефективною, постійно намагається ввести в оману громадян, корупція серед чиновників, які йдуть на державну службу ради збагачення. На противагу, українці також при можливості намагаються не виконувати встановлені правила та порушують діюче законодавство, дотримання якого досить часто забезпечується державними службовцями неефективно.

Недовіра українців до держави сягнула критичних рівнів, оскільки громадяни не мають віри взагалі у спроможність державних органів влади реалізовувати дійсно важливі реформи в державі. Зокрема, Центром Разумкова було проведено соціологічне опитування українців з метою з'ясування їх ставлення до підвищення мінімальних заробітних плат до 3200, грн. з 01.01.2017 року [7]. У підсумку: 44,1% громадян відповіли, що це не вплине на їх матеріальне становище; 25,2% були впевнені, що анонсоване підвищення буде, але менше ніж планується; 26,8% опитаних вважали, що підвищення негативно вплине на економічний розвиток країни в цілому; 26,4% зауважили, що таке підвищення ніяк не вплине на розвиток економіки, а 25,2% вважали навпаки. Наведені результати опитування підтверджує тезу про низький рівень довіри між громадянами України та самою державою, що є вкрай негативним симптомом для впровадження ефективних та так необхідних реформ в країні, особливо в економічній сфері.

7. *Працьовитість* – це риса, яка пронизує все українське суспільство і має глибоке історичне коріння. Незважаючи навіть на роки радянської влади, яка частково сприяла виникненню у громадян негативного ставлення до роботи, посиленню формального підходу до виконання власних обов'язків і т.д., часи незалежності. Однак не можливо заперечити, що українська нація має значний потенціал до підприємництва і при його формуванні значна кількість громадян працювала на власний добробут. Навіть сьогодні, незважаючи на численні економічні, регуляторні складнощі, в Україні існує малий бізнес і кожного року виникають нові сфери та нові проекти у цій площині підприємницької діяльності. З урахуванням того, що радянська влада знищила більшу кількість підприємств («розкуркулювання»), які працювали в містах, в селах, а їх статки були у подальшому націоналізовані, все ж таки дух підприємництва українців поступово відроджується.

Працьовитість для українців корелює з притаманною на генетичному рівні *хазяйновитістю*, яка також є рисою українського суспільства, що має глибоке історичне коріння. Українці звикли працювати на землі, бажають бути її власниками і при можливості працювати на себе. Навіть часи російської імперії та радянської влади з їх системами кріпосного права та масової колективізації не були в змозі подолати прагнення наших громадян до незалежності, самобутності та відданої праці. Недаремно, представники канадської громади наших співвітчизників не ставлять під сумнів те, що своїм відродженням їхній аграрно-промисловий комплекс завдячує саме українцям. Крім того, українець – універсал у виконанні професійних обов'язків. Він легко опановує кілька суміжних професій, у скрутних ситуаціях уміє швидко знайти рішення [11, с. 40].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Висновки. Отже, з усіх ідентифікованих ментальних детермінантів нами обрані п'ять з них, які, на нашу думку, найбільше можуть сприяти при їх врахуванні в процесі розвитку національної економіки та трансформації її структури: індивідуалізм, патерналізм, матеріалізм, заощадливість і антиолігархізм. Вплив таких ознак на економічні процеси є опосередкованим, але об'єктивним і вагомим. З огляду на те, яку увагу приділено зараз у світовій економічній науці (нобелівського рівня) саме її «поведінковому» напрямі, можна розраховувати на суттєвий макроекономічний ефект від впровадження таких напрацювань. Відтак, розбудова національної економіки має відбуватись з врахуванням впливу ментальних особливостей нації. Це передбачає, насамперед, розробку концептуальних аспектів конвергенції структурної політики держави та ментального простору суспільства, що, в свою чергу, потребує теоретико-методичного обґрунтування детермінантів трансформації структури економіки України із визначенням засад їх інституціональної імплементації у практичну площину реформування економіки країни.

Література

1. Артеменко, А. В. Глобальна, економічна та соціокультурна зумовленість утвердження ціннісних засад світової економіки у пострадянському господарстві / А. В. Артеменко // 6 Всеукр. наук.-практ. конф. Соціально-економічні трансформації в епоху глобалізації. – 2015. – С. 222-229.
2. Бондаренко, О. В. Соціально-економічний культурний процес в Україні: національний вимір / О. В. Бондаренко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2010. – Вип. XXVIII. – С. 313-319.
3. Мельник, А. Структурна трансформація національної економіки України як чинник модернізації інституційного базису її розвитку / А. Мельник, А. Васіна // Журнал Європейської економіки. – 2010. – Том 9. – № 1. – С. 37-58.
4. Мироненко, В. Большой вопрос / В. Мироненко // Бизнес. – 2017. – № 12. – С. 3.
5. Новікова, Н. Є. Менталітет як детермінанта формування політичної культури в Україні / Н. Є. Новікова // Наукові записки. – 2015 - Том 173. – С. 30-34.
6. Сидорова, А. М. Влияние экономической ментальности на становление интеграционных процессов / А. М. Сидорова // Журнал институциональных исследований. – 2015. – Т. 7. № 2. – С. 58-83.
7. Очікування українців від запланованого підвищення мінімальних зарплат [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Центру Разумкова. – Режим доступу: <http://razumkov.org.ua/uploads/socio/InfoMinZarp1116.pdf>.
8. Пасінович, І. І. Структурна політика як системоутворюючий елемент соціально-економічної політики держави / І. І. Пасінович // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2015. – Вип. 4 (114). – С. 31-36.
9. Прутська, О. О. Особливості економічної поведінки в перехідній економіці України (інституціональний підхід): автореф. дис. ... докт. екон. наук : спец. 08.01.01 / О. О. Прутська. – Київ, 2004. – 26 с.

References

1. Artemenko, A. V. (2015). Hlobalna, ekonomichna ta sotsiokulturna zumovlenist utverdzhenia tsinnisnykh zasad svitovoi ekonomiky u postradianskomu hospodarstvi [Global, economic and socio-cultural precondition for the establishment of the values of the world economy in the post-Soviet economy]. *Sotsialno-ekonomichni transformatsii v epokhu hlobalizatsii – Socio-economic transformations in the era of globalization: Proceedings from the 6th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. (pp. 222-229). [in Ukrainian].
2. Bondarenko, O. V. (2010). Sotsialno-ekonomichniy kulturniy protses v Ukraini: natsionalnyi vymir [Socio-economic cultural process in Ukraine: national dimension]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu – Scientific Papers of the Historical Faculty of Zaporizhzhya National University*, 28, 313-319 [in Ukrainian].
3. Melnyk, A., Vasina, A. (2010). Strukturna transformatsiia natsionalnoi ekonomiky Ukrainy yak chynnnyk modernizatsii instytutsiinoho bazysu yii rozvytku [Structural transformation of the national economy of Ukraine as a factor of modernization of the institutional basis for its development]. *Zhurnal Yevropeiskoi ekonomiky – Journal of the European Economy*, 9(1), 37-58 [in Ukrainian].
4. Myronenko, V. (2017). Bolshoi vopros [The Great Question]. *Byznes – Business*, 12, 3 [in Ukrainian].
5. Novikova, N. Ye. (2015). Mentalitet yak determinanta formuvannia politychnoi kultury v Ukraini [Mentality as a Determinant of the Formation of Political Culture in Ukraine]. *Naukovi zapysky – Scientific Notes*, 173, 30-34 [in Ukrainian].
6. Sydorova, A. M. (2015). Vliianie ekonomicheskoi mentalnosti na stanovlenie integratsionnykh protsessov [The Influence of Economic Mentality on the Formation of Integration Processes]. *Zhurnal institutsionalnykh issledovaniy – Journal of Institutional Studies*, 7(2), 58-83 [in Ukrainian].
7. Ochikuvannia ukraintsev vid zaplanovanooho pidvyshchennia minimalnykh zarplat [Expectation of Ukrainians about the planned increase of minimum wages]. *razumkov.org.ua*. Retrieved from <http://razumkov.org.ua/uploads/socio/InfoMinZarp1116.pdf> [in Ukrainian].
8. Pasiнович, I. I. (2015). Strukturna polityka yak systemoutvoriuiuchyiy element sotsialno-ekonomichnoi polityky derzhavy [Structural policy as a system-forming element of socio-economic policy of the state]. *Sotsialno-ekonomichni problemy suchasnoho periodu Ukrainy – Socio-economic problems of the modern period of Ukraine*, 4(114), 31-36 [in Ukrainian].
9. Prutska, O. O. (2004). Osoblyvosti ekonomichnoi povedinky v perekhidnii ekonomitsi Ukrainy (instytutsionalnyi pidkhid) [Peculiarities of Economic Conduct in the Transitional Economy of Ukraine (Institutional Approach)]. *Proceedings of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

Надійшла 15.09.2017